

ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ АПН УКРАЇНИ

Свідоцтво
про державну
реєстрацію
серія KB № 5049
від 11 квітня 2001 р.

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

Засновано
в 2001 році

Передплатний індекс
23823

ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОПИС

3 (17)' 2005

Засновники:

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ АПН УКРАЇНИ
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Головний редактор

Віктор АНДРУЩЕНКО,

доктор філософських наук, професор, академік АПН України, директор Інституту вищої освіти АПН України

Редакційна колегія:

Віталій БАБАК,

доктор технічних наук, професор, ректор Національного авіаційного університету

Віль БАКІРОВ,

доктор соціологічних наук, професор, ректор Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Іван ВАКАРЧУК,

доктор фізико-математичних наук, професор, ректор Львівського національного університету імені І. Я. Франка

Микола ЄВТУХ,

доктор педагогічних наук, професор, академік-секретар відділення вищої школи АПН України, академік АПН України

Михайло ЗГУРОВСЬКИЙ,

доктор технічних наук, професор, академік НАН України, ректор Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

Іван ЗЯЗЮН,

доктор філософських наук, академік АПН України, директор Інституту професійної освіти АПН України

Василь КРЕМЕНЬ,

доктор філософських наук, професор, президент Академії педагогічних наук України, академік НАН України

Іван КУРАС,

доктор історичних наук, професор, віце-президент НАН України, директор Інституту політології та етнопольових досліджень НАН України, академік НАН України

Микола МИХАЛЬЧЕНКО,

доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу Інституту вищої освіти АПН України, президент Української академії політичних наук

Олекса ОНИЩЕНКО,

доктор філософських наук, професор, академік-секретар НАН України, директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, академік НАН України

Ганна ОНКОВИЧ,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу Інституту вищої освіти АПН України (заступник головного редактора)

Геннадій ПІВНЯК,

доктор технічних наук, професор, академік НАН України, ректор Національної гірничої академії України

Віктор СКОПЕНКО,

доктор хімічних наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка

Валерій СМОЛІЙ,

доктор історичних наук, професор, академік НАН України, директор Інституту історії НАН України

Михайло СТЕПКО,

кандидат фізико-математичних наук, професор, заступник міністра освіти і науки України

Петро ТАЛАНЧУК,

доктор технічних наук, професор, академік АПН України, президент Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Василь ТАЦІЙ,

доктор юридичних наук, професор, академік НАН України, ректор Української національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого

Юрій ШЕМШУЧЕНКО,

доктор юридичних наук, професор, академік НАН України, директор Інституту держави і права НАН України

Микола ШКІЛЬ,

доктор фізико-математичних наук, професор, академік АПН України

Редакційна колегія з напрямів:

педагогіки — Надія БІБІК, Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО, Леонід КАНІЩЕНКО,
Галина КОЗЛАКОВА, Олексій МОРОЗ, Тамара ЯЦЕНКО

психології — Іван БЕХ, В'ячеслав КАЗМІРЕНКО, Сергій МАКСИМЕНКО,
Віталій ТАТЕНКО, Юрій ТРОФИМОВ

філософії — Петро ГНАТЕНКО, Леонід ГУБЕРСЬКИЙ, Анатолій КОНВЕРСЬКИЙ,
Валентин КРИСАЧЕНКО, Володимир ЯРОШОВЕЦЬ

політології — Микола ГОЛОВАТИЙ, Федір КИРИЛЮК, Віктор ПАЗЕНОК,
Віталій СКУРАТИВСЬКИЙ

економічної теорії — Віталій БОБРОВ, Володимир ЄВТУШЕВСЬКИЙ,
Юрій НІКОЛЕНКО, Антон ФІЛІПЕНКО, Дмитро ЧЕРВАНЬОВ

Відповідальний секретар

кандидат історичних наук
Павло КУЛЯС

Адреса редакції:

01014, м. Київ-14, вул. Бастіонна, 9.
Інститут вищої освіти АПН України
Тел.: 296-43-68, 286-68-04

Схвалено рішенням вченої ради Інституту вищої освіти АПН України,
протокол № 5 від 29 червня 2005 року

Філософія, зміст і прогнозування вищої освіти

Іван ЗЯЗЮН Естетична регуляція ціннісної свідомості.....	5
Володимир БЕХ Філософський аналіз походження соціальних проблем вищої школи.....	13
Костянтин КОРСАК Педагогіка нового століття — шляхи розвитку й участі в побудові суспільства знань.....	21
Юрій ТЕРЕЩЕНКО Відправні засади філософії політики у сфері освіти.....	27
Сергій ШЕЙКО Національні та загальногромадянські засади реформування сучасної вищої освіти в Україні.....	32

Час реформ

Галина КОЗЛАКОВА Інноваційні процеси у вищій технічній школі: інтеграція до європейського освітнього простору	36
Володимир РЯБЧЕНКО Деякі концептуальні проблеми навчання і виховання студентів у сучасних вищих навчальних закладах України	40
Вадим МУДРАК Методологічні засади управління соціальною інформацією у змісті й організації вищої освіти.....	45

Політична філософія

Григорій ДАШУТІН Криза традиційних політичних цінностей в епоху глобалізації.....	51
Віктор МЕЙТУС Проблеми конкуренції в боротьбі політичних партій в Україні	59

Політика і освіта

Віталіна ДЗОЗ Гуманітарна політика держави як відповідь на проблеми суспільного розвитку....	65
--	-----------

Педагогічна майстерність

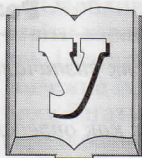
Арнольд ВЕРХОЛА Системний аналіз процесу навчання графічних дисциплін у технічному університеті	70
Тарас ГРИГОРЧУК, Анатолій ОЛІЙНИК Комунікативні та інтерактивні компоненти електронного підручника як чинники формування знань студентів	74

**Сергій
ШЕЙКО**

НАЦІОНАЛЬНІ ТА ЗАГАЛЬНОГРОМАДЯНСЬКІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

© С. Шейко. 2005

Важливою ознакою сьогодення є надзвичайна швидкоплинність кардинальних змін, що відбуваються в суспільстві, чимало з яких мають радикальний характер. Протягом короткого історичного часу істотно змінилося політичне обличчя багатьох держав світу і, зокрема, українського суспільства.

лоні суверенної України виросла й розвинулася нова людина, а точніше — особистість із національним характером. Доказом цього є сучасні соціально-політичні події, пов'язані з виборами президента і практичним втіленням урядової програми дій. Саме вони яскраво демонструють новий рівень розвитку національної свідомості суб'єктів історичного процесу й становлення нового демократичного характеру української людини, що виник та сформувався за роки незалежності нашої держави як одна з необхідних засад розвитку громадянського суспільства в Україні.

В історичному контексті реформи в суспільстві та освіті відбуваються постійно. Вони здійснюються в різні культурно-соціальні епохи, властиві кожному століттю, а то й десятиліттям у нинішній час, і розрізняються залежно від прийняття загальної мети, ідей, конструкта національної освіти та її практичного втілення. Процеси реформування освітянської діяльності не можуть бути тимчасовими, випадковими, одиничного прояву, а ще гірше — імітацією, фальшуванням необхідних змін. Причини реформування освітянської діяльності стосуються не тільки вдосконалення змісту освіти, впровадження новітніх педагогічних технологій та відповідного психологічного супро-

воду, а насамперед радикальної зміни всієї сукупності суспільних відносин відповідно до типу розвитку соціально-політичної реальності.

Реформа — це завжди створення нового порядку. Так, на думку іспанського філософа ХХ ст. Хосе Ортеги-і-Гассета, необхідність у реформі освіти виникає з двох причин: або через «порушення в прямому значенні цього слова, тобто через поодинокі випадки хибного застосування добрих правил», або через те, що «зловживання трапляються так часто чи й постійно, стають такі звичайні або й схвалюються, що вже навіть не можуть називатися зловживаннями» [2, 68]. Тому саме проти останніх варто спрямовувати якісні зміни. Але ж сам процес реформування освіти буде достатнім, знайде практичне втілення і загальне схвалення в разі твердого визначення місії, ідеї інституції освіти та розв'язання проблеми співвідношення національного і загальногромадянського в процесі становлення демократичного суспільства в Україні.

Для сучасної української освіти важливо знайти власну відповідь на запитання, які ставлять сучасні філософи-освітяни: як можна зберегти історичну, національну традицію і не втратити минулих здобутків, а водночас усю творчу енергію спрямувати на розвиток освіти майбутнього, тобто як можливо зберегти національну демократичну основу освіти і повноцінно увійти в європейський освітнянський простір? Розв'язання цієї проблеми належить до найактуальніших питань докорінного реформування української вищої школи, зокрема збереження національного родинного виховання як загальної основи формування громадянина української держави.

У добу світової глобалізації освіта зазнає якісних змін, відбувається ослаблення ролі національної держави. Найактуальнішими протиставленнями пізнього модернізму, на думку сучасного польського соціолога освіти Марека Квека, стали «міжнародна інтеграція», «національна дезінтеграція», «глобалізація» чи «внутрішня соціальна стабільність». Питання про зменшення ролі національної держави «перегукується з питанням про соціогуманітарні наслідки глобалізації, завершення доби модерну, кінець історії, «смерть інтелектуала» та зникнення національних освітнянських інституцій [1, 270].

Завершення сучасного соціально-культурного, політичного етапу торкається обох сторін співвідношення «влада — знання», оскільки і знання, і влада сучасної національної держави змінюють свою конфігурацію. Становлення національної освіти збігається в часі із поживаленням національних рухів, зростанням значення національної держави, сприянням появі національно свідомих індивідів — громадян національних держав. На цьому ґрунті відбувається зв'язок між сучасними знаннями та сучасною владою, що втілюється в освітнянські інституції, насамперед національні університети. Проте в сучасних умовах глобалізації слабне роль національної держави як політичного, культурно-освітнянського проекту, відбувається справжній тектонічний зсув у відносинах влади і освіти.

Регуляторною ідеєю західноєвропейського просвітництва була раціональність, згодом у Шлеєрмахера та Гумбольдта нею стає духовна культура, освіта, що постійно самокультивується в особі суб'єкта національної держави. Досвід становлення національної освіти як основа державотворення в Німеччині початку ХІХ ст. є актуальним для сучасної нашої держави.

Дослідник філософсько-освітнянської проблематики Києво-Могилянської академії О. Дем'янчук у передмові до праці бразильського педагога ХХ ст. Пауло Фрейре «Формування критичної свідомості» ставить запитання: «Чи, може, не на авторитаризмі «того, хто знає», побудована вся українська система освіти?». Звісно, відповісти на це запитання однозначно неможливо. Проте розвинена нація характеризується не лише рівнем соціального добробуту, а й здатністю високоосвіченого, критичнодумного народу своєчасно виявляти й розв'язувати суспільні проблеми, не породжуючи при цьому інших, ще жакливіших проблем. «Розвинена нація — не маса, що вміло керується, дай Боже, розумною і порядною верхівкою, а діалектична єдність вільних і незалежних людей, які в діалогах між собою визначають напрями і способи свого особистого й суспільного розвитку» [5, 8].

Після двох сторіч панування в царині культури традиційна соціальна місія освітнянської інституції як продовження національної держави раптом втратила попереднє значення і стала предметом гострих публічних дискусій. Знову постає питання: на що має орієнтувати регуляторна ідея ос-

вітньої діяльності, знову науковці й громади зупинились у пошуках сучасного принципу існування освіти.

На зламі тисячоліть західноєвропейський політолог освіти Енді Грін доводить, що в «постнаціональну добу» система національної освіти стає «мертвою, анахронічною, недоречною, раптом втрачає свій сенс» [1, 275]. Сучасні проблеми освіти сягають набагато глибше, торкаючись проблем публічного сектора суспільства. Сьогодні перетворення держави відбувається у двох площинах: з погляду функціонування сучасної національної держави та сучасної соціальної держави, розбудови громадянського суспільства.

У галузі вищої освіти загальний напрям реформ, який визначили уряди цілого світу за величезної підтримки наднаціональних організацій, спрямований, як відзначає Марек Квек, на «запровадження пожиттєвої освіти для кожного, якнайширший доступ до знань за помірну плату, інтенсивне навчання в закладах, що фінансово незалежні та постійно зорієнтовані на ринок. Така тенденція розвитку сьогодні очевидна повсюди і відповідає співвідношенню влада/знання, себто стосункам між модерною національною державою та сучасним університетом» [1, 278]. Гармонія між національною державою та освітянськими інституціями тривала доти, доки в рівновазі перебували сучасні «форми влади та знання».

Жахливим явищем процесу відчуження влади від освіти стала немилосердна логіка споживацтва, корисливості, що породила ідею «блискучої освіти» у найкоротші терміни, яка межує з фактами корупції та хабарництва в навчальних закладах. Мета такої освіти — постачати привабливий продукт за помірну ціну, «забезпечити суспільство добрим товаром за його гроші». Отже, в таких умовах національна свідомість уже не відіграватиме головної ролі в соціальному житті технологічно розвинених держав, а національна ідентичність не буде головним цементувальним чинником для суспільства пізнього модерну. Духовне життя мешканців раціональної національної держави стає підпорядкованим принципам споживацтва та корисливості в різноманітних сферах освітянської діяльності.

Пошуки нової парадигми освіти і її інституцій пов'язані з ідеалами громадянського суспільства, але як здійснити складний перехід від національних до громадян-

ських ідеалів? Марек Квек констатує, що «майбутній силует університету якраз перебуває у процесі формування. За ним надзвичайно цікаво спостерігати; корисніше, однак, його збагнути; а найкорисніше — спробувати вплинути на нього» [1, 291].

Пошуки вирішення взаємин національного та загальногромадянського, сучасних суперечностей «влада — знання» чи «влада — освіта» можливі на шляхах глибокого наукового осмислення загального проекту втілення національної ідеї в процесі будівництва громадянського суспільства в Україні. Саме з цією метою необхідно ґрунтовно розвивати критичне мислення та його практичне застосування в педагогічній діяльності в напрямі становлення демократії та формування суб'єктно-суб'єктного діалогу як основи співпраці.

Видатний англійський мислитель ХХ ст. Карл Поппер, автор всесвітньо відомої праці «Відкрите суспільство та його вороги» зауважував, що «розум, як і наука, розвивається шляхом взаємної критики». Його розвиток спрямований на вдосконалення інститутів, що «стоять на сторожі вільної критики, тобто вільної думки» [3, 245].

Адаптуючи принципи критичної свідомості до педагогічної діяльності, Карл Поппер доводить той факт, що вчитель не «повинен нав'язувати своє мірило «вищих» цінностей учням, мусить старатися збуджувати їхній інтерес до цих цінностей. Він повинен піклуватися про душі своїх учнів» [3, 300]. Основи критичного світогляду, безумовно, сприяють формуванню відкритого громадянського суспільства та попереднього вирішення взаємовідносин національного і загальногромадянського в реформуванні сучасної вищої освіти в Україні.

Критичне мислення формує насамперед творчий підхід до будь-якої діяльності людини. Творчість спонукає до демократичних основ людського спілкування. Тому вчителю, якому громада довірила формування активних цілеспрямованих особистостей, необхідно приймати за мету принципи співпраці, діалогу, толерантності. «Ми передусім не повинні завдавати шкоди — це слід визнати за основу освітянської діяльності. Не зашкодь (а отже, «дай молодим те, в чому вони відчувають нагальну потребу, щоб стати незалежними від нас і спроможними робити свій вибір») — це було б дуже корисною метою для нашої освітньої системи» [3, 300]. Таким чином, ста-

новлення критичної свідомості в системі освіти спрямовує діяльність наставників до виховання творчості, повноцінного діалогу, співрозуміння та конструктивної співпраці. Тому на шляху демократизації всіх ланок освітянської діяльності в Україні, включаючи радикальні зміни в суспільному житті, розробки науково обґрунтованої мети навчально-виховної роботи можливо здобути бажані результати процесу реформування освіти. Лише через подолання суперечності «влада — знання» та різноманітних форм соціального відчуження освіти від влади, втілення принципів національної ідеї можна здобути відповідний позитивний конструктив, реформувати українську освіту національно за формою та характером.

На думку бразильського філософа-освітянина Пауло Фрейде, громадяни країни є суб'єктами освітянської діяльності, а не «приймачами знання», яке наставники «дарують чи нав'язують їм», просуючись до суті реальності. «Реальність крок за кроком дедалі більше показує їм світ вимог і можливостей, детермінізму і свободи, за-

перечення і ствердження їхньої людяності, постійності й трансформації, цінностей і знецінювання, очікувань у сподіванні пошуку та очікувань без надії у фатальній бездіяльності» [5, 161].

Освіта за методом Фрейре — це практика свободи, оскільки вона визволяє педагога не меншою мірою, аніж його учнів, від подвійного рабства мовчання й монологу. Обидва партнери визволяються, коли починають учитися: один — щоб пізнати себе як людину гідну, другий — щоб досягти здатності до діалогу.

Історичне покликання нації полягає в тому, щоб стати перетворювачем своєї суспільної реальності. Лише так люди стають суб'єктами, а не об'єктами власної історії. Тому вирішення співвідношення національного та загальногромадянського, подолання відчуження «влада — освіта» можливе тільки на шляху реформування сучасного українського державотворення за визначеною метою освіти — від ствердження її національного характеру до загальногромадянського її наповнення.

Література

1. **Квек М.** Національна держава, глобалізація та університет як модерний заклад // Ідея Університету: Антологія / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. — Львів: Літопис, 2002 — С. 267 — 291.
2. **Ортега-і-Гассет Х.** Місія Університету // Ідея Університету: Антологія / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. — Львів: Літопис, 2002. — С. 67 — 107.
3. **Полпер К.** Відкрите суспільство та його вороги. — Т. 1. — К.: 1994. — С. 245—300.
4. **Скотт Питер.** Реформа вищого образования в странах Центральной и Восточной Европы: попытка анализа: Реферат (Окончание) // Alma mater. Вестник высшей школы. — 2001. — № 11.
5. **Фрейре Пауло.** Формування критичної свідомості / Пер. з англ. О. Дем'янчук. — К.: Юніверс, 2003. — 176 с.

Резюме

• Розглядаються особливості модернізації національних та загальногромадянських засад реформування вищої освіти в Україні. Доводиться необхідність зміни національних освітянських інституцій до громадянських ідеалів суспільства; загальною основою розробки мети освітянської діяльності має бути сформоване критичне мислення.

• Рассматриваются особенности модернизации национальных и общегражданских позиций реформирования высшей школы в Украине. Доказывается необходимость трансформации национальных образовательных институций к гражданским идеалам общества; общей основой разработки цели гражданской деятельности должно быть сформированное критическое мышление.

• The peculiarities of modernization of national and social positions in the reformation of high school in Ukraine are overviewed in the article.